

ถึงม้วยดินสิ้นฟ้ามหาสมุทร
มันเกิดในใต้ฟ้าสุธาธาร
แม้เนื้อเย็นเป็นห้วงมหรณพ
แม่เป็นบัวตัวพี่เป็นภุมรา
เจ้าเป็นถ้ำอำไพขอให้พี่
ขอติดตามทราบนงนวลละออง

ไม่สิ้นสุดความรักสมัครสมาน
ขอพบพานพิศวาสไม้อคลาดคลา
พี่ขอพบศรีสวัสดิ์เป็นมัจฉา
เชยผกาโกสุมปทุมทอง
เป็นราชสีห์สิงสู่เป็นคู่สอง
เป็นคู่ครองพิศวาสทุกชาติไป

ที่มาของวรรณทอง

พระอภัยมณี

ผู้แต่ง

สุนทรภู่

ปี/สมัยที่แต่ง

เริ่มแต่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จนถึง
ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประเภทของวรรณคดี

เรื่องพระอภัยมณีจัดเป็นนิทานคำกลอน คือวรรณคดีนิทานที่แต่ง
ด้วยกลอนเพลงหรือกลอนเพลงยาวตลอดทั้งเรื่อง

รูปแบบคำประพันธ์

กลอนเพลง

วัตถุประสงค์/โอกาสในการแต่ง

สุนทรภู่เริ่มแต่งเรื่องพระอภัยมณีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย เพื่อเลี้ยงชีวิตขณะต้องโทษจำคุกราว พ.ศ.
๒๓๖๔ จนเมื่อพ้นโทษกลับเข้ารับราชการก็ได้แต่งต่ออีกแล้วหยุดไป
ต่อมาเมื่อสุนทรภู่ออกบวชในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัว จึงได้แต่งต่อตามรับสั่งของพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ แล้วได้หยุด
ไปอีกครั้ง ก่อนจะแต่งต่อไปอีกตามรับสั่งของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ
ในช่วงปลายรัชกาลที่ ๓ โดยแต่งต่อจนถึงตอนพระอภัยมณีออกบวช
(เล่มที่ ๔๙) ตอนต่อจากนั้นเข้าใจว่าเป็นสำนวนของกวีอื่น

พระอภัยมณีเป็นบทประพันธ์เรื่องยาวที่สุดของสุนทรภู่ นับเป็น
ตอนได้ ๖๔ ตอน พระอภัยมณีเป็นนิทานคำกลอนที่สนุกสนาน เต็ม
ไปด้วยจินตนาการและความแปลกใหม่ สำนวนกลอนไพเราะ จึงได้
รับยกย่องจากวรรณคดีสโมสรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ ให้เป็นยอดของนิทาน
คำกลอน

เนื้อหาของบทประพันธ์

พระอภัยมณี เป็นเรื่องราวของพระอภัยมณี โอรสท้าวสุทัศน์และนางปทุมเกสรแห่งกรุงรัตนา เรื่องเริ่มต้นเมื่อพระอภัยมณีและอนุชาคือศรีสุวรรณออกเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนวิชา พระอภัยมณีเรียนวิชาเป่าปี่จนเชี่ยวชาญ สามารถเป่าปี่สะกดคนและสัตว์ได้ ส่วนศรีสุวรรณเรียนวิชาการกระบี่กระบอง เมื่อท้าวสุทัศน์ทราบว่าโอรสทั้งสองไม่ได้เรียนวิชาสำหรับกษัตริย์ก็กริ้วและขับไล่ออกจากเมือง พระอภัยมณีและศรีสุวรรณเดินทางพเนจรไปจนได้พบกับพราหมณ์วิเชียรโมรา และสานนพราหมณ์ขอให้พระอภัยมณีเป่าปี่ให้ฟัง เสียงปี่อันไพเราะสะกดให้ทุกคนหลับใหล นางผีเสื้อสมุทรได้ยินเสียงปี่จึงติดตามเสียงมาจนพบพระอภัยมณีและเกิดหลงรัก จึงอุ้มพระอภัยมณีไปที่ถ้ำของตน นางแปลงกายเป็นมนุษย์และขอให้พระอภัยมณีเป็นสามี เมื่อศรีสุวรรณและพราหมณ์ทั้งสามพินาศในสติก็เล่นเรือออกติดตามหาพระอภัยมณีไปจนถึงเมืองรมจักร ศรีสุวรรณได้พบรักและอภิเษกกับนางเกษราธิดาเจ้าเมือง รมจักร และมีธิดาด้วยกันชื่ออรุณรัศมี

พระอภัยมณีมีโอรสกับนางผีเสื้อสมุทรชื่อสินสมุทร ซึ่งเป็นเด็กมีกำลังมาก วันหนึ่งสินสมุทรลอบออกไปเที่ยวเล่นแล้วไล่จับพ่อเงือกมาได้ พ่อเงือกจึงช่วยออกอุบายพาพระอภัยมณีและสินสมุทรหนี ฝ่ายนางยักษ์ตามมาทัน จึงจับพ่อเงือกแม่เงือกกิน ส่วนพระอภัยมณีกับนางเงือกและสินสมุทรเดินทางต่อไปจนถึงเกาะแก้วพิสดาร ทั้งสามได้รับความช่วยเหลือจากพระฤๅษีจนรอดพ้นจากนางผีเสื้อมาได้ ต่อมาพระอภัยมณีได้นางเงือกเป็นชายา

ฝ่ายเมืองพลีมีกษัตริย์ชื่อท้าวสิลราชซึ่งมีมเหสีชื่อนางมณฑา ทั้งสองมีธิดาชื่อสุวรรณมาลี วันหนึ่งนางสุวรรณมาลีออกไปท่องเที่ยวเล่นกับพระบิดา เรือของนางถูกคลื่นลมพัดไปถึงเกาะแก้วพิสดาร พระอภัยมณีหลงรักนางสุวรรณมาลีตั้งแต่แรกเห็น ส่วนสินสมุทรก็ถูกชะตากับนาง จึงขอเป็นบุตรบุญธรรม พระฤๅษีช่วยชี้ทางกลับเมืองให้ท้าวสิลราช พระอภัยมณีขอโดยสารเรือไปด้วยและฝากนางเงือกซึ่งกำลังตั้งครรภ์ไว้กับพระฤๅษี นางผีเสื้อสมุทรตามเรือของท้าวสิลราชมาและทำให้เรือ

ลุ่ม ทำาสีลราชสิ้นพระชนม์ พระอภัยมณีพลัดจากนางสุวรรณมาลีและ
 สิ้นสมุทรไปยังเกาะอีกแห่งหนึ่ง นางผีเสื้อสมุทรได้ติดตามไป พระอภัยมณี
 จึงเป่าปี่สังหารนางผีเสื้อจนสิ้นชีวิต ส่วนนางสุวรรณมาลีกับสิ้นสมุทร
 ได้ขออาศัยไปกับเรือโจรสลัด โจรสลัดอยากได้นางสุวรรณมาลี
 เป็นภรรยาทำให้ขัดแย้งกับสิ้นสมุทร สิ้นสมุทรบ่นะหัวหน้าได้ขึ้นเป็น
 นายโจรแล้วล่องเรือเข้าไปถึงกรุงมัจฉาได้พบกับศรีสุวรรณและทราบ
 ว่าเป็นอาหลานกัน ศรีสุวรรณพาสิ้นสมุทรและอรุณรัตน์ออกเรือตาม
 หาพระอภัยมณี ทั้งหมดได้พบกับอุศเรนคู่นั้นของสุวรรณมาลีซึ่งได้
 ช่วยพระอภัยมณีไว้ สิ้นสมุทรไม่ยอมคืนนางสุวรรณมาลีให้อุศเรน จึง
 เกิดรบพุ่งกันและขับไล่อุศเรนไปได้ เมื่อกลับถึงเมืองผลึก พระอภัยมณี
 ได้ขึ้นครองเมืองและต่อมาได้นางสุวรรณมาลีเป็นมเหสี มีธิดาแฝด
 ชื่อ สร้อยสุวรรณกับจันทร์สุดา ส่วนศรีสุวรรณทูลลากลับเมืองรัตนา
 โดยพาสิ้นสมุทรและอรุณรัตน์กลับไปด้วย ฝ่ายนางเงือกซึ่งอาศัยอยู่
 กับพระฤๅษีที่เกาะแก้วพิสดารได้ให้กำเนิดโอรสของพระอภัยมณีคือ
 สุดสาคร สุดสาครออกตามหาพระบิดาไปถึงเมืองการเวกและได้เป็น
 โอรสบุญธรรมของเจ้าเมือง

อุศเรนยกทัพมาโจมตีเมืองผลึกแต่แพ้พระอภัยมณีและตายใน
 สงคราม เจ้าลังกาซึ่งเป็นพระบิดาของอุศเรนตรอมใจตายตามโอรส
 ทำให้นางละเวงวันฟ้าขนิษฐาของอุศเรนต้องขึ้นครองเมืองลังกาแทน
 โดยมีสังฆราชบาทหลวงเป็นที่ปรึกษา นางละเวงแค้นใจ คิดทำศึกกับ
 เมืองผลึกอีกครั้ง จึงให้ช่างวาดรูปตนเองพร้อมลงมนตร์เสน่ห์ส่งไปตาม
 เมืองต่าง ๆ เพื่อให้ช่วยนางรบตามคำแนะนำของสังฆราชบาทหลวง
 พระอภัยมณีเห็นรูปนางละเวงก็ถูกมนตร์เสน่ห์จนไม่เป็นอันทำศึก นาง
 สุวรรณมาลีจึงขอให้ศรีสุวรรณกับสิ้นสมุทรมาช่วย ในขณะเดียวกัน
 สุดสาครที่อยู่เมืองการเวกมานานก็คิดออกตามหาพระอภัยมณี มี
 เสาวคนธ์และหัสไชยซึ่งเป็นธิดาและโอรสเจ้าเมืองการเวกตามมาด้วย
 เมื่อถึงเมืองผลึกก็เข้าช่วยแก้เสน่ห์ให้พระอภัยมณีได้สำเร็จและช่วยรบ
 กองทัพข้าศึกจนแตกพ่ายไป

พระอภัยมณีตัดสินใจยกทัพไปทำศึกที่กรุงลังกาเพื่อตัดต้นต่อแห่งสงครามไม่ว่านางละเวงส่งทัพใดไปรบก็แพ้สิ้น จึงใช้วิธีทำเสน่ห์ให้เหล่ากษัตริย์หลงใหล ในที่สุดทั้งพระอภัยมณี ศรีสุวรรณ สินสมุทร และสุดสาครก็ถูกเสน่ห์ของสตรีเมืองลังกาจนหมด นางสุวรรณมาลีจึงต้องยกทัพมาช่วยทำศึกแทนแต่ไม่ประสบผล ทั้งสองฝ่ายรบกันอย่างยืดยาว ในที่สุดพระฤๅษีมาช่วยแก้เสน่ห์และเทศนาไกล่เกลี่ยจนทั้งหมดละความพยาบาทยอมคืนดีกัน พระอภัยมณีและนางสุวรรณมาลีพร้อมด้วยเหล่ากษัตริย์ทั้งหลายเดินทางกลับเมือง แต่นางละเวงไปด้วยไม่ได้ เพราะต้องอยู่ปกครองบ้านเมืองต่อไป

ต่อมาสินสมุทรได้ครองคู่กับอรุณรัตน์ สุดสาครได้ครองคู่กับเสาวคนธ์ หัสไชยได้ครองคู่กับสร้อยสุวรรณและจันทร์สุดา เมื่อทำวสุทัศน์กับนางปทุมเกสรสิ้นพระชนม์ พระอภัยมณี ศรีสุวรรณ และสินสมุทรเดินทางไปปลงพระศพที่กรุงรัตนา มังคลา โอรสนางละเวงซึ่งครองกรุงลังกา ยกทัพมารบกับเมืองผลึกอีก พระอภัยมณีเป่าปี่สะกดทัพจนสงครามยุติ เมื่อการศึกและความวุ่นวายต่าง ๆ สงบลง พระอภัยมณีเกิดความรู้สึกสังเวชและเบื่อหน่ายความขัดแย้งระหว่างมเหสี จึงออกบวชเป็นฤๅษี นางละเวงตัดสินใจเปลี่ยนศาสนาและออกบวชตามพร้อมกับนางสุวรรณมาลี ทั้งสามไปบำเพ็ญเพียรอยู่ที่เขาสิงคุตร

วรรณทองบพนี้อยู่ในเนื้อหาตอนพระอภัยมณีเกี่ยวนางละเวงในช่วงที่ทั้งสองกำลังทำศึกสงครามกัน

ความหมายของวรรณทอง

วรรณทองที่ยกมานี้เป็นคำพูดของพระอภัยมณีที่กล่าวแก่นางละเวงว่า แม้แผ่นดิน แผ่นฟ้า และมหาสมุทร จะทำลายสิ้นไปแล้ว แต่ความรักที่มีต่อนางจะไม่มีวันสิ้นสุดตามไปด้วย และเมื่อทั้งสองได้ไปเกิดใหม่ พระอภัยมณีก็จะตามไปเกิดให้ได้พบและรักนางอยู่เสมอไม่คลาดจากกัน หากแม้นางเกิดเป็นห้วงน้ำ พระอภัยมณีจะขอเกิดเป็นปลาที่อาศัยอยู่ในน้ำนั้น หากนางไปเกิดเป็นดอกบัว พระอภัยมณีก็จะขอเกิดเป็น

แมลงภู่คอยเฝ้าเซยชมดอกบัวอันหอมหวาน หากแม้นางเกิดเป็นถ้ำอัน
งดงาม พระอภัยมณีก็จะขอเกิดเป็นราชสีห์อาศัยอยู่ในถ้ำนั้น พระอภัย-
มณีจะขอติดตามรักนางและเป็นผู้ครองกันไปทุกชาติ

ความดีเด่น

วรรคทองบทนี้เป็นโวหารฝากรักที่อ่อนหวานซาบซึ่งใจยิ่ง เพราะ
เป็นการให้คำมั่นสัญญาว่า ความรักที่มีให้นางนั้นจะมั่นคงยืนยงอยู่ชั่ว
นิรันดร์ กวีใช้อดีตพจน์เพื่อยืนยันคำมั่นสัญญาดังกล่าวไว้ แม้แผ่นดิน
แผ่นฟ้า และแผ่นน้ำอันประกอบกันขึ้นเป็นโลกจะถูกทำลายจนหมด
สิ้นไป แต่ความรักที่มีต่อนางจะยังคงอยู่ พลังแห่งความรักที่เป็นอมตะ
นี้ทำให้ไม่ว่านางจะเวรวันพาสจะไปเกิดในชาติภพใด ความรักของพระ
อภัยมณีที่มีต่อนางก็จะนำไปติดตามไปเกิดเป็นคู่กับนางไปทุกชาติภพ

กวีได้ใช้ชุดความเปรียบเพื่อแสดงการเกิดใหม่ในชาติภพต่าง ๆ ๓ ชุด
ความเปรียบชุดแรกพระอภัยมณีเปรียบนางละเวงเป็นน้ำ และเปรียบ
ตนเองเป็นปลา ในความเปรียบชุดที่ ๒ พระอภัยมณีเปรียบนางเป็น
ดอกบัว และเปรียบตนเองเป็นแมลงภู่ ส่วนความเปรียบชุดที่ ๓ พระ
อภัยมณีเปรียบนางเป็นถ้ำ และเปรียบตนเองเป็นราชสีห์ ความเปรียบ
ทั้งสามชุด คือ “ห้วงน้ำ” “ดอกบัว” และ “ถ้ำ” ซึ่งแทนฝ่ายหญิง กับ
“ปลา” “แมลงภู่” และ “ราชสีห์” ซึ่งแทนฝ่ายชายนี้มีนัยที่สอดคล้อง
กันว่า ฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายติดตามหาฝ่ายหญิงไปตลอด ชุดความเปรียบ
ดังกล่าวยังสื่อถึงคุณค่าและความสำคัญของนางที่มีต่อฝ่ายชาย
ได้อย่างลึกซึ้ง กล่าวคือ การเปรียบนางเป็นห้วงน้ำสื่อถึงว่าพระอภัย-
มณีจะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้หากขาดนางเช่นเดียวกับปลาที่ขาดน้ำ
ไม่ได้ การเปรียบนางเป็นดอกบัวสื่อถึงว่าชีวิตของพระอภัยมณีจะไร้
ซึ่งความชื่นบาน เช่นเดียวกับแมลงภู่ที่ได้ลิ้มรสความหอมหวานของ
ดอกบัว และการเปรียบนางเป็นถ้ำสื่อถึงว่าชีวิตของพระอภัยมณีจะ
ขาดที่พึ่งพิงอันอบอุ่น เช่นเดียวกับราชสีห์ที่ไร้ถ้ำอยู่อาศัย ชุดความ
เปรียบทั้งหมดนี้จึงแสดงให้เห็นความสำคัญของนางในหลากหลายมิติ
จึงทำให้ฝ่ายชายต้องติดตามรักนางไปทุกชาติภพ

นอกจากความหมายอันลึกซึ้งคมคายดังกล่าวข้างต้นแล้ว วรรณคดีของบทนี้ยังมีความไพเราะอ่อนหวานจากการใช้คำ โดยเฉพาะคำที่กวีเลือกใช้เรียกนางที่มีหลากหลายและล้นล้นน้อยที่แสดงให้เห็นว่าพระอภัยมณีรักเทิดทูนและทะนุถนอมน้ำใจนางละเวงอย่างมาก เช่น “เนื้อเย็น” “ศรีสวัสดิ์” “ทราชมสงวนนวลละออง” กวียังเล่นเสียงสัมผัสอันแพรวพราวในทุกวรรคทั้งสัมผัสสระ เช่น “ดิน-สิ้น” “ฟ้า-มหา (สมุทร)” “รัก-สมัคร” “โน-ไต้” “หล้า-(สุ)ธา” และสัมผัสพยัญชนะ เช่น “สิ้น-สุด” “สมัคร-สมาน” “พบ-พาน-พิศ(वास)” วรรณคดีของบทนี้จึงเป็นบทสัจยารักที่ทั้งละมุนละไม อ่อนหวาน และหนักแน่นมั่นคงงามด้วยโวหารแสดงความรักที่ซาบซึ้ง การใช้ถ้อยคำที่มีความหมายและร้อยเรียงอย่างประณีตไพเราะ จึงเป็นบทที่ตรึงใจแก่ผู้อ่านทั่วไปจนมีผู้นำไปใส่ทำนองเป็นเพลง “คำมั่นสัญญา” ทำให้วรรคทองนี้เป็นที่รู้จักแพร่หลายและจดจำได้มาจนทุกวันนี้

